

PERE JOAN NUNYES, EPIGRAFISTA.
(EL PRIMER TESTIMONI DE TRES
INSCRIPCIONS DE XÈRICA)

Pere Joan Nunyes fou un destacat hel·lenista¹, filòsof², retòric i humanista³ al capdavant, facetes que han posat de relleu diversos autors del s.XVI, XVII i XVIII⁴, l'obra del qual encara no ha estat objecte d'un estudi global i aprofundit. No pretenc dur a terme empresa d'aital bastitud en l'escàs espai d'aquestes planes, sinó, afegir un nou camp a la llista dels que conreà el nostre humanista: el d'epigrafista. Escolano ens presenta un Nunyes ben afeccionat, si més no, a l'epigrafia, fins al punt de guanyar-se l'epítet de «yerba parietaria», detall que han omès els autors que se n'han ocupat. Vegem-ne però, el text:

Assi mesmo se averiguan por ellas (las piedras con letreros) muchas dificultades de la lengua Latina, y de la verdadera ortographía de los vocablos. Por lo qual han venido los curiosos a preciarlas tanto, do quiera que las hallan, que las pagan por piedras preciosas.

A nuestro gran Philosopho Núñez (que mereció sin duda en esta profesion, por blasón, el epíteto de yerva parietaria; que a otro fin por fiska se le dieron al Emperador Trajano sus imbidiosos) le oymos muchas vezes confessar, que algunas de las piedras de Valencia, le habían alumbrado y servido de faraute para penetrar algunos lugares incógnitos de Plinio y de Suetonio Tranquillo⁵.

Aquestes paraules d'Escolano fan pensar en Pere Joan Nunyes com una persona que coneix l'epigrafia fins al punt de ser el fonament de la

¹ López Rueda (1973), pp.125-127, 131-133, 166, 313-315; Gil-López Rueda (1969), pp.151-178.

² Bonilla (1929), II, p.102; Solana (1941), II, p.177; Palli Bonet (1959-62), pp.233-239; Gallego Barnés (1983), pp.395-405.

³ García Martínez (1986), pp.39-55, en fa el seguiment dels avatars de la vida docent de Nunyes i en dóna la relació més o menys completa de les seues obres.

⁴ Entre d'altres Andrés Schott, Scioppius, Vossius, Nicolás Antonio, Ximeno, Maians i Cerdà i Ricó.

⁵ Escolano (1610-11), IV, col.773.

crítica de determinats llocs de Plini i de Suetoni, i a més, como a gran afeccionat a les pedres d'on li vindria la qualificació que li atribueix Escolano. Tanmateix, tot això no s'adiu amb l'únic que ens ha pervingut, de moment, d'aquesta activitat de Nunyes: una carta adreçada a Geroni Zurita⁶, cronista de la Corona d'Aragó, on dona notícia de la troballa d'una inscripció de Xèrica i de dues que es troben a la porta de «Mossen Bayo»; i una altra carta adreçada a Antoni Agustín, on li comunica el text d'un epitafi de Morvedre⁷. Els límits del present treball faran que ens n'ocupem, però, solament de les inscripcions de Xèrica. Veiem-ne doncs el text de la primera:

«En Xèrica, en la huerta, en la partida de Quaranta, dentro de una viña se ha hallado esta inscripción:

D.M. VAL CHA
RITENI DAMA
NITANAE AN.
LXX •VAL CHA
RIS LIBERTA
PATRONAE OP-
TIME FECIT.

En Xèrica a la puerta de Mossen Bayo:

QVINTIA PROBA,
SIBI, ET PORCO

⁶ Tanmateix, i encara que sembla estrany, Zurita no duu en cap col·lecció les inscripcions que Nunyes li ressenya. Cf. *CIL* II pp.XVI i 501.

⁷ Nunyes, després d'una sèrie de justificacions per unes correccions a un epitafi el text del qual desconeixem, encara que pels indicis sembla dedicat als pares d'Antoni Agustín, li diu: «pero si en esto, ó en lo demás ha habido falta alguna, ha sido más por ignorancia, que por falta de voluntad, y deseo de hacer todo servicio á su Señoría, á quien yo tengo tanta obligación de servir, y reverenciar; y al cabo atreveréme á servir á su Señoría con este Epitafio de Morviedro, porque sospecho no lo han visto muchos, aunque no importa tanto como otros. M. ACILIUS.L.F. / FONTANUS. / ERIPUIT. NOBEIS.VNDE.VICESIMUS.ANNUS. / INGRESSVM.JUVENEM.MILITIAM. CVPIDE. / PARCAE.FALLVNTUR.FONTANVM.QUAE.RA- / PVERVNT. / CUM. SIT.PERPETVO.FAMA.FVTVRA.VIRI. Su señoría me habrá de perdonar de la letra, que no la sé hacer mejor. Vmd. mandará dar mis besamanos á su Señoría. Dios nuestro Señor dé á Vmd. Aquel suceso en sus cosas, que Vmd. mismo desca. De Zaragoza á 11.de Septiembre de 1566. De Vmd. afectísimo servidor.» Pedro Juan Nuñez.

Es tracta de la carta número 12 del ms. 94 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, també publicada per Azagra (1775), pp.36-40, d'on he pres el text. Cf. *CIL* II 3840 «Petrus Ihon. Nuñez epist. ad Sebastianum de Leon Caesaraugusta d. 11m. Sept. a. 1566 ms. bibl. publ. Matrit. Q 36», com veiem es tracta d'aquesta carta, però s'equivoca en el destinatari i en l'epígraf, puix que es tracta de *CIL* II 3871; vegeu Corell (1987), pp.97-109, on estudia aquesta interessant inscripció poètica.

RVFINO ARCVN
RECIT, ET STATVAS
SVPERIMPOS. H.S.N. XLE.

En la puerta del mismo está esta otra inscripción:

C. FABIVS. C.F.
CELSVS
GAL. EDET
AN. LXXV.
H.S.E.

Por esta inscripción dicen que Xérica era Edeta, pero v.m. ve el engaño.

Suplico a v.m. haga merced de avisarme, debaxo qué título estava el Periplo de Rufo Avieno Festo, o como le nombra Panvinio de Rusio Avieno Fausto; y el Donato sobre la Encida de Virgilio que título tiene, y dónde es impresso, para que yo me provea dellos, y v.m. perdone el fastidio. Dios nuestro Señor guarde a v.m. como sus servidores deseamos. De Villanueva a 6 de Mayo⁸».

Degut a la brevetat amb què Nunyes dona la notícia, hom no pot deduir una major dedicació a l'epigrafia com li atribueix Escolano, sinó és per la correcció amb què transmet el text i pel breu comentari que en fa de la darrera, on dona como a òbvia la interpretació correcta. No obstant, Pere Joan Nunyes, és el primer testimoni d'aquestes tres inscripcions, cosa que no esmenten Hübner ni cap altre epigrafista.

Abans però, de passar a l'anàlisi de les inscripcions, cal fer algunes consideracions. En primer lloc, quant a la notícia d'Escolano, hom pot pensar que aquest exagera, encara que pot ser cert que algú atribuïu aqueix epítet a Nunyes per la sua afecció a les pedres. També parla Escolano de Nunyes («de oymos muchas veces confesar»), bé com un deixeble, cosa que no sembla possible ateses l'edat d'Escolano i els sojorns de Nunyes a la Universitat de València⁹, bé com un amic¹⁰.

En segon lloc, examinem les possibilitats que la notícia d'Escolano s'ajuste a la realitat. Trobem Pere Joan Nunyes vinculat a Antonio Agustín, tant a Lleida com a Tarragona¹¹, on, a més a més, conegué a A.

⁸ Dormer-Ustarroz (1680), pp.521.1-522.2.

⁹ Escolano naix l'any 1560 i Nunyes torna a València pel breu període de 1580 a 1583, complida ja la cinquantena. Escolano devia ja haver acabat l'estudi d'arts.

¹⁰ Això és més probable, puix Nunyes tornà a València el 1598 com a catedràtic de Retòrica i sobrintendent dels gramàtics, artistes i grec, amb tots els honors, convertit en un vell venerable, i Escolano ja és un personatge important, rector de Sant Esteve.

¹¹ Azagra (1775), pp.36-40; Dormer-Ustarroz (1878=1680), pp.444, 458, 528 i 593.

¹² *Petri Ioannis Nunnesii Valentini Epistola de Patria Pomponii Melae et adnotata in Proemium atque duo priora capita libri I ad Andream Schottum*, pp.521-526; en *De situ Orbis Pomponii Melae...* (1748).

Schott, al qual tracta amb familiaritat¹². Es difícil, doncs, no sospitar que Nunyes s'hi dedicàs a l'epigrafia, quan el trobem en contacte amb qui passa per ser un dels millors epigrafistes del s.XVI¹³ i que tal volta participàs a alguna de les seues col·leccions epigràfiques inèdites¹⁴, atenent que Nunyes roman a Barcelona molts anys.

Així doncs, no és inversemblant la notícia d'Escolano, i cap la possibilitat que s'hi trobe ocult algún manuscrit que verifiqui la seua afirmació.

Vegem tot seguit les tres inscripcions:

1. Bloc amb les cares tosques i el camp epigràfic rebaixat i delimitat per una motllura. «En Xerica, en la huerta, en la partida de Quaranta, dentro de una viña», Nunyes. «En una casa de la calle de San Roque», Ponz. Ha desaparegut.

Bibliografia: CIL II 3990, amb la bibliografia antiga; a més: Nunyes (ms. ca. 1565 = ed. 1680, pp.521.1-522.2); Anònim (s.XVIII), AMV 7291-81, paper solt; Ribelles (ms. 17 principis s.XIX); Ferrer Julve (1899), p.47; Fletcher-Alcàcer (1955), núm.L; ILER 4970; Ripollés (1976), núm.63; ILAP 25, pp.70-71.

D(IS) M(ANIBUS) VAL(ERIAE) CHA-
RITENI DAMA-
NITANAE AN(NORUM)
LXX• VAL(ERIA) CHA-
5 RIS LIBERTA
PATRONAE OP-
TIMAE FECIT

Als déus Mans. A Valèria Càrite Damanitana, de 70 anys. Valèria Caris, lliberta, a la seua òptima patrona, ha fet (aquest monument).

Variants: rr.1-2: CHA/RITENID. AMA (Ribelles, Ponz), CHA/RII+NI (Anònim); rr.6-7: OP/TIME (Nunyes).

Nexe: MA (r.7). No s'aprecien més signes d'interpunció que una heder a en la r.4. L'escriptura era capital quadrada elegant. La M tenia les astes exteriors inclinades cap a fora. El text estava alineat a ambdós costats.

Els *cognomina Charis Charite*¹⁵, són raríssims a Hispània (cf. CIL II p.1081); al País Valencià apareix a Xèrica, Sagunt i Lliria¹⁶. Charite era oriunda de Damania, ciutat del convent Cesaraugustà¹⁷.

Pel formulari, tipus de monument i paleografia, pot datar-se al s.II d.C.

¹³ CIL II, p.XV «inter saeculi XVI doctos Hispanos facile princeps...».

¹⁴ Cf. CIL II, pp.XV i 543.

¹⁵ Quant al datiu *Chariteni* vegeu Väänänen (1968) 239 i (1966), p.86.

¹⁶ CIL II 3999, 3917; Corell (1985), pp.293-296 no.10.

¹⁷ Vegeu Erz, pp.67-68; Beltran Sancho (1979), pp.315-16; Sancho (1981), pp.83-84 i 131; Arasa (1987), p.126. (Plin. nat. 3, 24; cf. Ptol. 2, 6, 63).

2. Bloc de calcària negra partida en tres parts, que han estat unides posteriorment amb ciment. Les cares laterals i la posterior estan simplement desbastades. El camp epigràfic, rebaixat, està delimitat per un bocell i una *cyma inversa*. «En Xèrica a la puerta de mossén Bayo», Nunyes. Ací la van veure els autors posteriors. Es conserva al Museu Municipal de Xèrica.

60 x 90 x 20. C.e.: 40 x 62. Ll.: 6-5'5; l'última I de les rr.2 i 3: 3; la N de la r.6: 2.

Bibliografia: *CIL* II 3997, amb la bibliografia antiga¹⁸; a més: Nunyes (ms. ca. 1565 = ed. 1680, pp. 521.1-522.2); Ribelles (ms. 17 principis s.XIX); Ferrer Julve (1877) núm.2; Puig i Cadafalch (1909), p.182; Llopis Llopis (1948) pp.196-197 núm.3; Fletcher-Alcacer (1955), núm.LVII; Iler 2063; Ripollés (1976), núm. 82 lám. III; Alföldy (1984a). p.227; ILAP 13, pp.46-48.

QVINTIA• PROBA
SIBI• ET• PORCIO
RVFO• ET• PORCIO
RVFINO• ARCVM

5 FECIT• ET• STATVAS

SVPERIMPOS(VIT) HS (SESTERTIVM)• N(UMMUM)• XL (MILI
BVS)• E(X) T(ESTAMENTO) P(OSVIT)

Quíntia Proba ha fet aquest arc per a si, per a Porci Ruf i per a Porci Rufi, i ha posat aquestes estàtues per valor de 40.000 sestercis, d'acord amb el seu testament.

Variants: r.2 PORCO (Nunyes); r.3. om. (Nunyes, Antist, Escolano, Velàzquez¹⁹); r.6: E...(Nunyes, *CIL* II, Fletcher-Alcacer) EI (Antist), ES (Escolano), ET P(osteris) (?) (Alföldy).

Punts triangulars. Nexes: ET (r.3); VM (r.4); VA (r.5); MP (r.6). L'última I de les rr.2 i 3 és més petita i apareix volada; el mateix s'ha de dir de la N de la r.6. En canvi, són més grans que la resta totes les lletres de l'última ratlla a partir de IMPOS, excepte la N. El text està alineat a l'esquerra de tal manera que les ratlles primera i última comencen des de l'extrem, mentre que les altres han estat sangrades a la mateixa altura. L'escriptura és capital quadrada un tant allargassada i irregular.

¹⁸ Hübner atribueix la col·lecció de Vicent Justinià Antist a «Justiniano», entenen el que és nom com a cognom i el cognom Antist, como a abreviatura de *Antistites*. Així doncs fa un bisbe on n'hi ha cap. Vegeu Ximeno (1747), pp.209-213.

¹⁹ La dependència de Velàzquez respecte de Nunyes és declarada per *CIL* II 3997; no és tan clar si Nunyes depèn d'Antist o vice-versa, o simplement es tracta d'un error comú de *simili ad similem*.

Els *Porcii*²⁰, prou freqüents a Hispània, els trobem al País Valencià al cercle Xèrica-Begís-Viver, i a una inscripció de *Valentia* (*CIL* II 3754, 3997, 4010, 4011). Sembla una influent família de la zona, lligada als *Quintii* establerts a la mateixa zona. Una família adinerada, atès el tipus de monument: un arc amb estàtues²¹, del qual formaria part la inscripció que tractem.

Pel formulari i tipus de monument pot datar-se a la segona meitat del s.II d.C.

3. Estela de calcària negra partida horitzontalment en dues parts i trencada baix. La part superior, danyada als extrems, acaba en forma semi-circular. Les cares laterals i la posterior estan lleugerament allisades. «Yo (he) hallado una piedra en nuestra vega o huerta, a un quarto de legua, en la Torre de los Hordazes..., que yo hize poner en el edificio de mi casa», Vayo. «En Xèrica a la puerta de mossen Bayo», Nunyes. Ací la van veure els autors dels s.XVII i XVIII. Degué desaparèixer entre les acaballes del s.XVIII i principis del XIX, donat que Ribelles ja no la va veure. S'ha trobat de nou i es conserva al Museu Municipal de Xèrica.

70 x 45 x 23. Ll.: 5-4'5.

Bibliografia: *CIL* II 3989 amb la bibliografia antiga; a més: Nunyes (ms. ca. 1565 = ed. 1680, pp.521-1-522.2); Ribelles (ms. 17 principis s.XIX), p.612; Ferrer Julve (1883), p.21; Fletcher-Alcàcer (1955), núm.XLIX; Vega (1968), p.12; Martí Ferrando (1972), p.121 núm. LXIII; Iler 5307; Ripollés (1976), núm. 85; Ilap 24, pp.68-69; cf. Vayo (ms. ca. 1576) fol 79 vs. (ed. 1986, p.262); Ríos (1759), p.33; Wiegels (1985), p.122.

C(AIUS)•FABIUS•C(AI)•F(ILIVS)
 CELSUS
 GAL(ERIA TRIBU)•E(DETA)(NUS)
 AN(NORUM).LXXV
 5 H(IC)•S(ITUS)•E(ST)

Gai Fabi Cels, fill de Gai, de la tribu Galèria, edetà de 75 anys, ací està soterrat.

Variants: r.3: EDET (Nunyes).

Els punts són triangulars. L'escriptura, capital quadrada, és tosca i va decreixent d'esquerra a dreta. L'*ordinatio* segueix un eix de simetria; les línies estan lleugerament inclinades cap a la dreta.

Els *Fabii* abunden a tot el País Valencià. Cal observar que la *tribus*, en compte d'anar a continuació de la filiació, va darrere del cognomen.

²⁰ Alföldy (1984), pp.221-243; Ferrer Maestro (1984-85) pp.351-357.

²¹ Abad Casal (1984), pp.193-200.

Per la indicació de l'*origo* sabem que *Celsus* havia nascut a *Edeta*, és a dir, a *Liria Edenatorum*. Aquesta indicació no significa necessàriament que Xèrica no pertanyera al territori d'*Edeta*.

Pel formulari, tipus de monument i paleografia, por datar-se al s.I d.C.

ABREVIATURES

AMV	<i>Arxiu Municipal de València.</i>
APL	<i>Archivo de Prehistoria Levantina. València.</i>
BSCC	<i>Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, Castelló.</i>
CIL	<i>Corpus inscriptionum latinarum, Berlin 1863ss.</i>
CPAC	<i>Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellana.</i>
ERZ	<i>Epigrafía Romana de Zaragoza y su provincia.</i>
ILAP	<i>Carbonell-Borja-Asensio (1990).</i>
ILER	<i>Vives (1971-72).</i>
MMAp	<i>Memorias de Museos Arqueológicos Provinciales.</i>
ZPE	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.</i>

BIBLIOGRAFÍA

- Abad Casals, L. (1984) «Arcos romanos en el País Valenciano: los testimonios epigráficos», *Lucentum* 3, pp.193-200.
- Alföldy, G. (1984) «Epigraphica Hispanica V. Inschriften aus Jérica und Umgebung», *ZPE* 54, pp.221-243.
- Arasa Gil, F. (1987), *Lesera (La Moleta dels Frares, El Forcall). Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*, Castelló, p.126.
- Azagra, Melchor de (1775), *Cartas eruditas de algunos literatos españoles*, Madrid, pp.36-40.
- Bonilla y San Martín, A. (1929), *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*. Vol II, Madrid p.102.
- Carbonell, M.J.; Borja, H.; Pérez Asensio, J. (1990), *Inscripciones Latinas del Alto Palancia. Sogorb*, no. 25, 13, 24.
- Corell, J. (1985) «Nuevas inscripciones romanas del País Valenciano», *Saguntum* 19, pp.293-296 no.10.
- Corell, J. (1987) «El epitafio poético en honor de M. Acilius Fontanus (Sagunto, Valencia)», *Faventia* 9/1, pp.97-109.
- Dormer, D.J.; Andrés de Ustarroz (1680), *Progressos de la Historia en el Reyno de Aragón y elogios de Geronimo Zurita su primer coronista*, Saragossa, pp.521.1-522.2.
- Escolano, G (1610-11), *Historia de la muy ilustre y coronada ciudad de Valencia y su Reyno*. València, vol. IV col.773.
- Fatás, G.; Martín Bueno, M. (1977), *Epigrafía Romana de Zaragoza y su provincia*, Saragossa, pp.67-68.
- Ferrer Julve, N. (1877), *Inscripciones presentadas a la Sociedad Arqueológica Valenciana*, Ms. en AMV 7291-81.

- Ferrer Julve, N. (1883), «Jérica. Sus lápidas y sus fuentes», *Revista de Castellón* 56, 57, 58. p.21.
- Ferrer Julve, N. (1899), *Recuerdos de Jérica. Resumen histórico e hidrográfico de esta villa*, València p.47.
- Ferrer Maestro, J.J. (1984-85), «Los Porcios, una familia hispano-romana de Jérica», *Estudis Castellonencs* 2, pp.351-357.
- Fletcher Valls, D.; Alcácer Grau, J. (1955-56), «Avance a una arqueología romana de la provincia de Castellón», *BSCC* 31-32, no.L, LVII, XLIX.
- Gallego Barnés, A. (1983), «El plan de estudios filosóficos de Pedro Juan Núñez», *Actas del III Seminario de Hª de la filosofía española*, Salamanca, pp.395-405.
- Gallego Salvadores, F.J. (1972), «La enseñanza de la Metafísica en la Universidad de Valencia durante el siglo XVI», *Analecta Sacra Tarraconensia* 45, pp.137-172.
- Gallego Salvadores, F.J. (1975), «El Nominalismo en la Universidad de Valencia durante el siglo XVI», *Cuadernos Salmantinos de Filosofía* 2, n.1; pp.273-310.
- García Martínez, S. (1986), «Pedro Juan Núñez y la enseñanza del griego en la Universidad de Valencia (1547-1602)», *Contrastes. Revista de Historia Moderna*. Universidad de Murcia, 2, pp.39-55.
- Gil, L; López Rueda, J. (1969), «Reuchlinianos y erasmianos en el siglo XVI español», *Revista de la Universidad de Madrid* 18, 70-71, pp.151-178.
- Gómez Casañ, R. (1986), *La «Historia de Xérica» de Francisco del Vayo*. Edición y estudio..., Sogorb, p.262.
- López Rueda, J. (1973), *Helenistas españoles del siglo XVI*, Madrid, pp.125-127, 131-133; 166, 313-315.
- Llopis Llopis, S. (1948), «Museo de Jérica», *MMAP* 8, pp.196-197.
- Martí Ferrando, L. (1972), «Lápidas romanas de Liria», *APL* 13, p.121 no.LXIII.
- Palli Bonet, J. (1959), «El humanista valenciano Pedro Juan Núñez y Aristóteles», *Revista Valenciana de Filología* 6, pp.233-239.
- Puig i Cadafalch, J. (1909), *L'arquitectura romana a Catalunya*, Barcelona p.182.
- Ribelles, B. (s.d.), *Colección de lápidas y antigüedades de la ciudad y reyno de Valencia*, Archivo PP. Dominicos de Valencia, ms. 17 (siglo XIX).
- Ríos, J. (1759), *A los edetanos o hijos de Liria*, València, p.33.
- Ripollés, P.P. (1976), «Sinopsis de epigrafía latina castellanense», *CPAC* 3, no.63, 83, 85.
- Solana, M. (1941), *Historia de la filosofía española. Epoca del Renacimiento*. Vol. II, Madrid, p.177.
- Väänänen, V. (1966), *Le Latin Vulgaire des Inscriptions Pompéiennes*, Berlin, p.86.
- Väänänen, V. (1968), *Introducción al Latín Vulgar*, Madrid 239.
- Vega Riset, M. (1968), «Una visita al Museo Arqueológico de Jérica», *Arse* 10, p.12.
- Vives, J. (1971-72), *Inscripciones Latinas de la España Romana I-II*, Barcelona, no. 4970, 2063, 5307.
- Wiegels, R. (1985), *Die Tribusinschriften des römischen Hispanien. Ein Katalog*, Berlin, p.122.
- Ximeno, V., (1747), *Escritores del Reyno de Valencia*, València, pp.209-213.

FERRAN GRAU I CODINA
 Universitat de València